

ALEVİ TOPLUMUNDA GÖNÜL EĞİTİMİ

İbrahim Gül*

Öz

İnsan gönlü, Hakkın evidir. Bu bakımdan insan yaşamında gönül eğitimi önemli yer tutmaktadır. Gönül eğitimi çocuklukta başlar, ölünceye kadar devam eder. Böyle bir eğitim sürecini herkes göze alamadığı gibi, başarıyla tamamlayanlar da oldukça azdır. Gönül eğitimi, ruh veya nefsin eğitimi olarak isimlendirilenler de bulunmaktadır. Bu çalışmada gönül eğitimi konusuna girilmeden önce, nefsin çeşitli kavramlarla ilişkisine değinilmiştir. Nefsin eğitimi aşamalı şekilde ele alındıktan sonra, tasavvufta nefis konusuna değinilmiştir. Daha sonra Sünni inançtan farklı olarak, Alevi-Bektaşî toplumunda nefsin eğitime yardım eden kurumlardan bahsedilmiştir. İslam'ın farklı bir yorumu olan Alevi-Bektaşî inancında, gönül eğitiminin farklı yönleriyle alınmış ve tartışılmıştır. Bu yönüyle araştırma, kuramsal bir çalışmadır. Alevi inancında gönül eğitime yardım eden farklı kurumların bulunduğu, bunların Sünni inanç sisteminde bir karşılığı olmadığı gibi, hatta bazı uygulamaların mekruh bile sayılabileceği düşünülmektedir. İnsanın nefsi ile karşı karşıya bırakılmasının zor bir imtihan olduğu aşikârdır. İslamiyet'in farklı bir yorumu olan Alevi-Bektaşî inancındaki kurum ve uygulamaların gönül eğitime önemli katkılar sağladığı anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Alevilik, toplum, nefis, gönül, eğitim,

HEART EDUCATION in ALEVİ SOCIETY

Abstract

The human heart is yours. In this respect, voluntary education has an important place in human life. Voluntary education begins in childhood and continues until death. Not everyone is able to receive such an educational process, and few have successfully completed it. There are also people who call the spiritual education as spiritual or self-education. Before entering into the subject of voluntary education in this study, the relation of the nafs with various concepts was mentioned. After the study of self-interest was dealt with in stages, the Sufism was referred to as the nafs. Later, unlike the Sunni belief, the Alevi-Bektaşî society mentioned institutions that helped to educate the soul. In Alevi-Bektaşî belief, which is a different interpretation of Islam, different aspects of spiritual education are discussed and discussed. In this respect, research is a theoretical work. It is thought that there are institutions in the Alevi faith that help in the education of the hearts and minds, there is no counterpart in the Sunni belief system, and even some applications can be regarded as makruh. Obviously, it is a difficult test for a person to face with his soul. It is understood that the institutions and practices of Alevi-Bektaşî belief which is a different interpretation of Islam provide important contributions to the education of the heart.

Keywords: Alevism, nafs, heart training,

Giriş

İnsan, dünyada yaratılmışların en üstünüdür. O, Cenabı Hakk'ın dilemesiyle var olmuştur. Allah ona kendi ruhundan üfürmüş ve onu yeryüzünün halifesi kılmıştır. Hak âdemin kalbine gizlenmiş ve bütün melekleri âdeme secde ettirmiştir. İnsanın yüceliği buradan ileri gelmektedir. Yani onun taşıdığı ruh, ilahi bir karakter taşımaktadır. Bütün âlemi var eden Allah, müminkulunun kalbini kendine yer edinmiştir. İnsan kalbi, Beytullah'tır yani Allah'ın

* Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, igul@omu.edu.tr

evdir (Hulusi, 2013). Kâinatı “Ahsen-i Takvim” üzere yaratan Allah, kâinatın bütün özelliklerini de insanda toplamıştır. Hz. Ali, “en büyük âlem insanda gizlidir” buyurmuştur.

Allah diğer canlılardan farklı olarak insana akıl ve nefis vermiştir (Kaval, 2011; Şahiner, 2014). İnsan, akli sayesinde iyiyi kötüden, yanlış doğrudan ayırt edebilir, ayrıca nefsin isteklerini dizginleyebilir (Günal, 2015). Bu durum farklı kaynaklarda, ruh veya nefsin eğitimi, dünya sınavı, gönül eğitimi gibi tabirlerle ifade edilmektedir.

“İnsan gönlü” kavramından ne anlaşılmalıdır? Bu konuda farklı yorumlar yapılabilir: İnsanın kalbi, ruhu, canı, nefsi bunlardan yalnızca birkaçıdır. Belki de gönül bunların hepsinin toplamıdır. Temelde felsefenin konusu olan bu kavramların aynı zamanda eğitsel bir yönü de bulunmaktadır. İnsan, üstün bir varlık olma yanında, aynı zamanda ebedi hayatın sınavına hazırlanan bir öğrenci konumundadır. Onun bu sınavda başarılı olması, nefsinin eğitilmesine yani iyibir gönül eğitimi almasına bağlıdır. Veysel Karâni, “Gönül evine Ali kapısından girin” buyurarak, bu eğitimin nasıl olacağı konusuna açıklık getirmiştir (yağmur, 2012: 247).

İslamiyet’te nefsin eğitimi olarak düşünülen kavram, Alevi inancında “gönül eğitimi” olarak nitelendirilmektedir. Nefsin eğitime ilişkin yapılmış bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bunların bir kısmı nefis, kalp, ruh ve akıl gibi kavramları açıklamaya yönelik çalışmalardır (Kapaklıkaya, 2003; Üçer, 2009; Günel, 2015; Süslü, 2016; Uyar, 2016). Mevlânâ, İbnî Sina, İmam Gazali, Kindî ve Farabi gibi kişilere göre, nefisle mücadeleyi konu alan (Şahiner, 2014; Yıldız, 2007; Mehmedoğlu ve Hazinoğlu, 2015; Seyhan, 2014; İslamoğlu, 2016; Uysal, 2004; Kaval, 2011) araştırmalar olduğu gibi, doğrudan nefis eğitimiyle ilgili çalışmalara da (Gani, 2010; Aktaş, 2013; Özköse, 2014; Dorman, 2017) rastlanmaktadır. Tasavvuf kavramı ve tasavvufta nefsin eğitimi konusunda (Peker, 1993; Ardıç, 2014; Çetinkaya, 1999; Aktürk ve Tuğrul, 2014; Çetin, 2012; Bayer ve Bayer, 2014; Sarıkaya ve Ünlüsoy, 2009; Özcan, 2002) bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Alevi-Bektaşî toplumunda gönül eğitimi konu alan (Çelik, 2016), Türkiye’de az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın bu konuda bir boşluğu doldurması düşünülmüştür.

Alevi toplumunda gönül eğitimi konusuna girmeden önce nefis ile ilgili bazı kavramlar incelenmiş ve nefsin eğitiminde aşamalar ele alınmıştır. Tasavvufta nefsin eğitimi konusu işlendikten sonra, Alevi inancının temel kavramlarının gönül eğitimiyle olan ilişkisine değinilmiştir. Bunların bir sentezi yapılarak konu tartışılmaya çalışılmıştır.

Nefs Kavramı

Nefs, sözcük itibarıyla ruh, can, akıl, insanın şahsı, bir şeyin cevheri, arzu ve istek anlamlarına gelmektedir. Başka bir tanıma göre, kişi ve can anlamına gelmektedir. Nüfus, nefsin çoğulu olup, “şu kadar nüfus” dediğimizde, “o kadar insan var” anlamı çıkmaktadır (Yazır, 1992: 16). Kur’an-ı Kerim’de nefis, metafizik bir anlam ifade eder ve örtü terimi görevindedir (Aydın, 1976: 80). Nefs, psikolojik anlamda benlik veya içgüdü anlamında da kullanılmaktadır (Tarhan, 2009: 179). Tasavvufçular ittifakla nefsi, şerrin kaynağı kötülüğün temeli olarak görmektedirler (Hücvirî, 2010: 259; Kuşeyrî, 1990). Tasavvuf nefsin ne olduğundan öte, onun terbiyesi ve güzel ahlakla olan ilişkisi üzerinde durmuştur. Bazıları nefsin öldürülmesi kavramından bahsederken, tasavvufçular nefsin öldürülmesi yerine onun

eğitilmesini önerirler. Tasavvufta nefisle mücadele etme yollarından biri, dünyaya gönül vermemektir. Büyük sufiler Allah ile olmanın dışında başka bir şey istemezler. Nefisle mücadele etmek için Allah'tan başka her şeyi kalpten söküp atmak gerekir.

Akıl Nefs İlişkisi

Sözlükte akıl, düşünme, anlama ve kavrama gücü, us anlamına gelmektedir (TDK, 2018). Akıl ile nefis arasındaki ilişki farklı şekillerde açıklanmaktadır. Mevlânâ, aklın karşıtı ve düşmanı olan nefsin, iyi insan içinde kötü insan içinde elzem olduğunu ifade eder. (Kaval, 2011: 150). Bu görüşe göre, insan farklı iki güç arasında savaşılmaktadır. Ancak bu savaşta nefis daha avantajlı görülmektedir. Zira nefis bu dünyada kendi evinde hareket etmektedir ve yaptığı her işten büyük keyif ve haz duymaktadır.

Haz, duylara ve akla bağlı olarak nefiste hissedilmektedir. Bu bağlamda haz, duysal bir idrak olabileceği gibi, akıl etmeye dayalı bir idrak de olabilir (Şahiner, 2014: 114). İnsan, süfli bedeni arzularının yaşam için gerekli olduğunu, gerçek saadetin ise akıl ile edileceği gerçeğini aklından çıkarmaması gerekir. Bu bakımdan insan hayatında ahlak öğretimi önemli yer tutar.

İbni Sina'ya göre, nefsi natıkanın (insan nefsi) kendini ve Tanrı varlığını bilmesi için bil kuvve aklın bilfiil akıl haline gelmesi gerekir. Bu durumda nefis, cisimden farklı metafizik varlıkları kavrama melekesi kazanır (Mehmedoğlu ve Hazinoğlu, 2015: 17). Böylece insan kendini bir yaratanın olduğunu düşünür. Bu durum bir hadiste zikredildiği gibi, "Nefsini bilen Rabbini bilir" olarak özetlenir. İmam Cafer Buyruğunda da yer olan bu kutsi hadise, bazı tasavvufçuların da sıklıkla atıfta bulunduğu görülmektedir (Vaktidoldu, 2011: 163).

Akıl-nefis ilişkisini Mevlana'ya benzer bir görüşle ele alan Tevhidi 'ye (1929) göre, insan tabiatından kaynaklanan fiiller süfli, akli temele alarak yapılan eylemler iradidir. İnsan her iki tarafa da meydelebilir. İnsani gereksinimlerin etkisi iradeninkinden daha kolay anlaşılır (Akt. Günal, 2015: 555). Yani insan, çoğu zaman aklı sayesinde iyiye ve güzele doğru hareket eder. Öyleyse, insani nefsin eğitimi aklın doğru kullanılması bakımından gereklidir.

Ruh-Nefs İlişkisi

Din biliminde ruh, kişinin ilahiliğe iştirak eden kısmı, beden ölümünden sonra kişinin varlığını sürdüren tarafı olarak ele alınır (Çelik, 2016). Yani bu görüşe göre, ruh ölümsüzdür. Bu durumda ruh ile nefis arasında bir ilişki olduğu muhakkaktır. Allah insana kendisinden bir parça yani ruh verirken, onu sınamak için nefis de vermiştir. Nefsin belli miktarda ihtiyaçlarını karşılamayı da helal saymıştır (Kıray, 2013). Ancak nefsin ihtiyaçlarına bir sınırlama getirilmiştir. Nefsin aşırıya gitmesi, haram kılınanları yapmaya yönelmesi günah olarak değerlendirilmektedir.

Şehvet, hırs gibi canlılık faaliyetleri ile beden diğer ihtiyaçlarının nefis idare eder. Yani bu anlamda nefis hayvanlarda da bulunur. Nefsi-nâtıkaise sadece insana verilmiş bir ruhtur ki iki kuvveti vardır. Bunlar akıl ve vicdandır (Bağçeci, 1987: 179). İnsandaki ruh, Allah'ın verdiği maddi olmayan bir cevherken, nefis can kavramına karşılık gelmektedir. Allah ruh ve hayvani nefis arasında sevgi ve ülfet yaratmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, "Şüphesiz nefisini tezkiye eden

kurtuldu(Şems/9) buyrulurak, Allah'ın rahmetini ve sevgisini kazanmak için nefsin eğitilmesinin gerekliliği kutsal kitabımızda da vurgulanmıştır.

Tasavvufta da insan iki türlü ruhtan ibarettir. Birisi candır ki cesetle son bulur. Diğeri ise ruhi sultanidir ki ölümsüzdür. Yani bu insanlara Allah'ın üfürdüğü ruhtur (Nurefşan, 2011). Kâmil insan olmak için nefiste ölüp, ruhta dirilmeye gayret göstermelidir. Alevi söylemleri içinde yer alan "ölmeden evvel ölünüz" sırrının tecellisi bu cümle içinde yatmaktadır.

Nefsin Dereceleri

Nefsin dereceleri farklı şekillerde gruplanmıştır. Bunların bir karşılaştırılmasını yapmak yerine, Kur'an'daki nefis kavramı da dikkate alınarak yedili bir tasnif yapılmıştır. En alt basamaktan yukarıya doğru nefsin dereceleri; nefis-i emmare, nefis-i levvame, nefis-i mülhime, nefis-i mutmaine, nefis-i razıyye, nefis-i marzıyye ve nefis-i kâmile (Peker, 1993: 43) olarak sıralanabilir. Bunların kısa bir açıklaması yapılabilir.

1. Nefis-i emmare: Bu nefis akli ve kalbi aldatır. Değerli ve güzel şeyleri akla ve kalbe, değersiz gösterir. Bu nefsten kalbe geçen ilk hastalık şehvettir. Öfke, kibir, çekememezlik, zulüm ve tutku bunları takip eder. Nefis-i emmare, fâsıklarda, münafıklarda ve kâfirlerde bulunur (Eşrefoğlu Rûmî, 1971: 6).
2. Nefis-i levvame: Bu nefis bir parça kalbin nuru ile aydınlanmıştır. Kötüleyici, kınayıcı olan bu nefis, kötülük yaptıktan sonra kendini ayıplar ve yaptıklarından pişmanlık duyar. Bu bir anlamda vicdanın ortaya çıkışı olarak görülür (Dodurgalı, 1998: 79). Salık, işlediği günahlarını sürekli pişmanlık duyar ve Allah'tan af diler.
3. Nefis-i mülhime: Bu nefse yapılan ilham, kötü işleri öğrenip onlardan kaçınmayı ve iyi işleri öğrenip onları yapmayı telkin eder. Dini emirlerin yapılmasından mutluluk duyan nefis, yapılmamasından da büyük üzüntü duyar. Bu ruh Allah'tan gayri her şeyden uzaklaşır. Ruhlar âlemindeki bu nefis ilmi sever, cömerttir, kanaatkâr ve mütevazıdır (Cebecioğlu, 1997: 548). Bu nefsin sahibi, kendini düşünür, ham sofudur.
4. Nefis-i mutmaine: Böyle bir nefse sahip insan her şeyden çok Allah'ı sever. Bu mertebede nefis, günah kirlerinden uzaktır ve ibadete çok düşkündür. Bu nefsin sahibi insan, kötü ve çirkin alışkanlıkları bırakıp, değersiz bedensel şeylerden uzak durmayı tercih eder (Kâşânî, 2004: 558). İbrahim Hakkı Hazretlerine göre, bu makamdaki kişi, Allah'ın ilhamıyla üzüntüleri dinmiş, mutmain olmuştur (Peker, 1993: 43). Tarikat mertebesidir.
5. Nefis-i razıyye: Yalnız Allah ile meşgul olan ve kayıtsız şartsız her şeyden razı olan nefistir. Bir önceki mertebedeki nefis, artık Allah yolunda tereddütsüz ve korkusuz bir huzur içindedir (Kutub, 1991: 477). "Dön Rabbine Ondan razı olarak...(Fecr/28)" ayetinin nefis-i razıyyeye işaret ettiği söylenir. Böyle bir nefis bu âlemde olan her şeyi gönül hoşluğu ile kabul eder, razı olur.
6. Nefis-i marzıyye: Zihni ve kalbi tamamen Allah düşüncesi ve sevgisiyle dolu olan bir insanın sahip olduğu nefistir. Beşeri isteklerin terk edilip güzel ahlaka kavuşulan ruhi bir durumu ifade eder. İbrahim Hakkı'ya göre, bu makam sahibinden Allah razı olmuş ve kullar katında da kendisinden razı olunmuştur (İsmailoğlu, 2016: 73).
7. Nefis-i kâmile: Nefis olgunlaşmış ve kemale ermiştir. Bu basamak manevi olgunluğun son basamağı olarak görülür. Nefsin bu mertebesinde vücut, akıl, nefis hep ruh

olmuştur (Kotku, 2013: 314). Yani nefis bu haliyle ruhun özelliklerine bürünmüştür. Bu mertebeye ulaşmış kişiler sırrı hakikate ermişlerdir.

Tasavvufta Nefsin Eğitimi

İslam dünyasında ortaya çıkan mistik fikir ve hareketlere tasavvuf adı verilir. Sözlükte, Tanrı'nın niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefi akım; Kur'an'da önerilen ve peygamberin hayatında uygulamaları görülen hayat tarzı yaşama gayreti (TDK, 2018) olarak tanımlanmaktadır. Aslında tasavvuf bir ruh hayatı, bir duygu ve yaşayış hali olduğu için onu açıklamaya çalışanlar kendi anlayışlarına göre tanımlamışlardır.

Tasavvufi düşüncenin birtakım özellikleri ve belli bir seyri vardır. Onları şöyle özetlemek mümkündür (Peker, 1993: 52): 1) İlahi bir istekle Allah'a yönelerek bir tarikata girme ve bir şeyhe bağlanma; 2) Allah'ın rızasını kazanmak için zikretme, nefsin arzularını bastırma ve dünyadan elini, ayağını çekme; 3) Allah'tan başka hiçbir şeye değer vermeme, kalbi Allah aşkıyla doldurma; 4) Allah'tan başka bir şey düşünmeme; 5) Allah'ın iradesinde yok olma.

Nefis, ruh ile beden birleşmesinden meydana gelmiş yarı lâtif bir varlıktır. Bu nedenle nefsin iki yüzü vardır. Bir yüzü toprağa (tabiata), diğer yüzü aslı olan ruha bakar. Güzel bir eğitim görürse, toprağa bağlı tabiatından kurtulur ve ruhaniyete ulaşır (Ardıç: 2014: 10). Böylece bir insan âşığın söylediği gibi, “*ya tenini, can eyler gider, ya canını ten eyler gider.*” Nefsin eğitimi bilmekten öte uygulamaya yani yapmaya dayalıdır, Bu yönüyle bilişsel olmaktan öte duyuşsal ve psiko-motor yönü ağır basan bir eğitimidir.

Mevlânâ nefsi aklın karşıtı olarak görür. İnsan iç çekişmeler içinde yaşamını sürdürür. İnsan akıllı, nefsin güdümünde olan duygulara galip gelirse, o zaman insan faziletli davranışlar sergiler. Nefsin kullandığı silahlarından birisi yeme hastalığıdır. Çok yemenin zararları farklı kaynaklarda dile getirilmiştir. Hz. Muhammed, “az yiyiniz sıhhat bulunuz” buyururken, Hz. Musa açlık sayesinde Kelimullah olmuştur. Hz. İsa'nın ümmetine benzer şekilde tavsiyeleri bulunmaktadır. Açlık sayesinde Davut peygamber güzel bir sese sahip idi (Artıran, 2012). Aç kalma eylemi şükür, fikir ve zikirle birleştirilirse, manevi amaca ulaşılır.

Nefisle mücadele etmek kolay bir iş değildir. Hz. Muhammed, nefsin şerrinden Allah'a sığınmıştır. Yusuf peygamber kıssası ile ilgili bir ayette, “Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis daima kötülüğü emredicidir (Yusuf, 53)” buyurulmuştur. Nefsin birçok hileleri olabilir. Nefis hayırlı olanları kullanarak da kişiye hile kurabilir. Nefsin bir başka tuzağı şehvettir. O insan benliğinde oluşan kibrin kök salmasına neden olur. Bir başka kapısı da baş olma sevdasıdır ki daha çok yöneticileri ilgilendirir (Kaval, 2011: 154–158).

Nefsin hastalıklarından bir başkası çok uyumaktır. Allah geceleri uyumayı insanlara dinlenme vesilesi kılmıştır. Ancak insanın bütün bir geceyi uyku ile geçirmesi doğru değildir. Ruh sağlığı az uyku ile elde edilir. Gece yarısından sonra, Hak Teâlâ şöyle seslenir: ““Bir şey isteyen yok mu? O'na istediğini vereyim. Yalvaran yok mu? Yalvarışını kabul edeyim. Bağış dileyen yok mu? Onu bağışlayayım.” Yine Cenabı Hâk, “*Dostlar geceleri uyumazlar*” buyurmaktadır (Artıran, 2012). Gerçek Allah âşıkları geceleri çok az uyurlar.

Mutasavvıflara göre nefis insanın putudur. O kendini beğenir, bencildir, kibirlidir. Bütün bunlara rağmen onu disiplin altına alıp, ondan faydalanmak da gerekir. Disiplin altına alınmış nefis güzel işler yapabilir. El Harakânî'ye (2013) göre, yüce mertebelere ulaşan kişiler çok yaptıklarından değil, nefislerinden arındıklarından buldukları makama gelebilmişlerdir. Nefsini arındıran daha fazla mesafe kat eder. Benlik davası güden, hayvani nefisini arındıramayan iman ve irfana ulaşamaz. Kamil mümin, kerametleriyle bile imtihan edilir. Nefis tezkiyesi zordur ancak imkânsız değildir (Seyhan, 2014: 28).

Nefsin başka bir hastalığı az konuşmaktır. Peygamberimiz bir hadisinde: “İnsanın selameti dilini tutmasındadır. Ya hayır söyle ya da sus” buyurmuşlardır. Susmanın yeri ve zamanı da önemlidir. Üç durumda susmak gerekir: Allah'ın ilahi takdiri karşısında, veli ve mürşitlerin huzurunda ve cahillerin olduğu yerde (Artıran, 2012). İlahi takdire karşı sessiz kalma, sabır ile mümkündür. Sabır etmenin tasavvufta önemli bir yeri vardır. Mürşit ve velilerin yani Allah dostlarının yanında da dilimizi tutmalıyız. Âlimin yanında dilimize, arifin yanında gönlümüze sahip olmamız gerekir. Cahilin yanında da çok konuşmak doğru değildir. Hz. Ali “Ben Hz. Peygamber'den duyduğum sırları size söyleseydim, Ali yalancıdır böyle şey olmaz derdiniz” buyurmuştur.

Alevi İnanç Kurumlarında Nefs Eğitimi

Alevi inancının temel felsefesi, gönül eğitimine dayanır. Gönül eğitiminin kaynağı ise Hacı Bektaş Veli öğretisidir. Bu öğretiyi açıklamadan önce, eğitimle ilgili bilgi, beceri ve duyguların kazanılmasında, bilimsel bir sınıflamadan bahsetmek yerinde olacaktır. Bir şeyi öğrenme söz konusu olduğunda, insan becerileri bilişsel, duygusal ve psiko-motor olmak üzere üç grupta toplanabilir (Bloom ve Krathwohl, 1956). Ayrıca her alanla ilgili öğrenmeler de hiyerarşik bir sıra takip eder. Hacı Bektaş Veli öğretisi de birbirini izleyen Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat olmak üzere dört kapı ve her bir kapıda yer alan on makamdan oluşmaktadır. Bir kapıdan diğerine geçmek için bir önceki kapının makamlarının her birini başarı ile tamamlamak gerekir. Eğer kırk makamdan birisi eksik olursa, hakikat tamam olmaz, çünkü bir şartı eksik olmuş olur (Coşan, 1996: 18).

a) Hacı Bektaş Veli öğretisinde nefsin eğitimi

Bu öğretide, nefsin eğitimi Şeriat kapısıyla başlar. Şeriat kapısı İslam inancının temel prensiplerini içerir. İman getirmekle başlar. İman akıl üzeredir (Coşan, 1996: 8). İlimden maksat, Yunus'un dediği gibi “kişinin kendisini bilmesidir.” Şeriatta ibadet etmek, iyi amel işlemek gerekir (Seyhan, 2014: 28). “Allah alışverişi helal faizi haram kıldı (Bakara/275 ayetine uyulmalıdır. İslamiyet nikâhlı yaşamaya yani evliliğe izin vermiş ancak kadınların özel günlerinde onlardan uzak durmayı salık vermiştir. Cemaat ile yapılan ibadet derece itibarıyla yüksek sayılmıştır. Şefkatli olmak, temiz yemek, giyinmek, insanları iyiliğe davet etmek ve onları kötülükten alıkoymak, nefsin temel düzeyde eğitimini olarak görülür. Şeriat düzeyinde nefis eğitimi, nefsin ilk üç düzeyde eğitimine denk gelmektedir (nefs-ı emmare, nefis-i emmare ve nefis-i mühime).

Tarikat kapısında nefsin eğitimi önemli bir aşamadır. Bir pirden el tutma ve tövbe etmeyle başlar. Mevlânâ'ya (1990) göre, nefsi, pirin gölgesinden başka hiçbir şey öldürmez. Nefsini eğitmeyi düşünen kişi mutlak mürit olmalıdır. Tarikatta saç kesme ve elbise değiştirmenin

mecaz bir anlamı vardır. Bâtını anlamı, “yola baş koymak” ve “ilim elbisesi giymektir.” Bu kapının dördüncü makamı nefis ile mücadele etmektir (TDV, 2007: 30). Nefsini eğiten mürid (talip), hizmet etmeli, korku ile ümit arasında yaşamalıdır. Allah’ın rahmetinden ancak inkârcılar ümit keserler (Dorman, 2017: 126). Tarikat kapısındaki talip, “ilme’lyakîn” mertebesinde olup, azizdir. Onlar muhabbet sahibidir ve özünü fakir görürler. Hırs ve kibir, nefsin özellikleri olup (Gani, 201: 19), böyle bir nefis mutlakaterbiyeye tabi tutulmalıdır. Nefsin tarikat düzeyindeki eğitimi dördüncü düzeye denk gelmektedir (nefs-i mutmaine).

Hacı Bektaş Veli öğretisinin üçüncü kapısı marifettir. Bu kapının makamları: edep, korku, perhizkâr olmak, sabır ve kanaat, utanma, cömertlik, ilim, miskinlik, marifet ve kendini bilmektir (Coşan, 1996: 17; TDV, 2007: 31). Nefis, edepli olmaya zorlanarak terbiye edilebilir (Yıldız, 2007: 102). Tasavvufta az yemek, az uyumak ve az konuşmak esastır (Kuşeyri, 1990: 98). İkbâl’e göre, insan önce kendi öz nefsini bilmelidir (Mehmedoğlu ve Hazinoğlu, 2015: 27). Bunu yapabilen kişiler Rabbini tanır. Diğer yandan iman, hayâ kisvesi içinde nefiste yerini alır, onunla iç içedir (Bayraklı, 1997: 254). İnsan elindekini başkalarına vermekle, karşısındakine bir yardımda bulunduğu gibi, cömertlik duygusunu da güçlendirmiş olur (Aktaş, 2013: 143). Marifet kapısında miskinlik, mistisizm ile ilgili bir kavramdır. Mistik, dünyaya ait olandan sıyrılıp Allah’a varma ve onda yok olma şuuruyla yaşayandır (Peker, 1993: 36). Nefsin marifet düzeyindeki eğitimi beşinci ve altıncı düzeyde bir eğitime karşılık gelmektedir (Nefs-i razıyye ve nefis-i marzıyye).

Dördüncü kapı hakikattir. Bu kapının makamları, mütevazı olma (toprak olma), herkese aynı gözle bakma, elinden geleni sirgememe, yaratılmışları sevme, sohbette hakikat sırlarını söyleme, seyri sülük, sır saklama, münâcât (Hakk’a yalvarma) ve Çalap Tanrı’ya ulaşmaktır (Coşan, 1996: 18; TDV, 2007: 31). Nefis eğitiminde alçak gönüllü olmak önemlidir. Hz. Ali’nin lakabının “Ebu Turab” olması bir tesadüf değildir. Sufî, insan ayırt etmeyen, yetmiş iki millete bir gözle bakan, Şatıroğlu’nun (2018) buyurduğu gibi, kimseyi hor görmeyendir:

Topraktandır cümle beden
Nefsini öldür, ölmeden
Böyle emretmiş Yaradan
Sen kalemsin ben uç muyum?

Hacı Bektaş Veli’ye göre kâmil insan, her şeyden önce iç dünyası kirlerden arıtmış insandır. O, insana ve insanlığa bakışında dar ve peşin fikir kalıplarının üstüne çıkmış, bütün insanları sevmeyi, başkalarını ayıplamamayı insan olmanın ilk koşulu saymıştır (Çetinkaya, 1999). Ayrıca Hacı Bektaş Veli, “İncinsen de incitme” ve “Hiçbir insan ve ulusu ayıplamayınız” sözleriyle yaratılanlar arasında ayrıma karşı çıkmıştır (Güzel, 2009: 41). Hz. Ali’nin, Malik Eşter’e yazdığı mektupta, “Malik halk iki sınıftır. Bir kısmı dinde kardeştir, öbür kısmı yaratılıştan eşit sana” cümlesi benzer anlamı taşımaktadır (Özbay ve Reza, 2010: 166). Kalbi, ilahi hitaba muhatap kılan Gâzzalî, Allah’tan başkasına muhabbet duymayan, huzur bulan bir kalpten bahseder (Yıldız, 2007: 83). İşte bu, hakikat ehlinin kalbidir. Bu kişiler hakikatin sırlarına ermişlerdir. Ancak onlar bu sırrı ehli olmayan kişilerle paylaşmak istemezler. Onların anlatacakları, hakikatin sırrına ermeyen kişilerin anlayacağı şeyler de değildir. Seyr-i sülük, tasavvufta manevî bir yolculuğun adıdır (Korukcu 2010: 826). Bu makama erişmek için çetin yollardan geçmek gerekir. Son makamda sufi Allah’a ulaşır ve

kendisini Hakk'a teslim eder. O'nun buyruğundan başka bir şey düşünmez. Nefsin tarikat düzeyindeki eğitimi yedinci basamağa karşılık gelmektedir (nefs-i kâmile).

b) Cem ibadetlerinde nefsin eğitimi

Alevi inancında cem bir ibadet biçimidir. Başka bir anlatımla zikir meclisidir. Cem, insanların manevi olarak temizlendiği ve arındığı bir yerdir. Cem, Alevi nazenin (latif, hoş) tarikatına uygun olarak yürütülür. Hacı Bektaş Veli'nin müşidi, Ahmet Yesevi'nin Horasan'da kurduğu nazenin tarikatının bir devamıdır. Tarikat bir nevi disiplin ve nefsi islah yoludur (Varlık, 1996: 18). Cem ibadeti bazı yönleriyle diğer ibadet biçimlerinden ayrılır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür: Ceme katılacak kişi nazenin tarikatını kabul etmiş, ikrar vermiş birisi olmalıdır (Arslanoğlu, 1999). Yani bir ocağı, piri, müşidi bulunmalıdır. Düşkün olmamalı, eline, diline, beline sahip olmalıdır. Bazı Alevi sürelerinde (topluluklarında), ceme girebilmek için musahip olma koşulu da aranmaktadır (Güvenç Abdal Ocağı gibi). Yani musahip olmayanlar ceme alınmamaktadırlar. Ancak bu uygulama her sürekte görülmez.

Cem yapmak için ayrı bir ibadet yerine ihtiyaç duyulmaz. Eskiden köylerde büyük bir oda veya salonda yapılan cemler, günümüzde cemevi adı verilen mekânlarda yapılmaktadır. Özellikle şehirde, mutlaka böyle bir mekâna ihtiyaç duyulmaktadır. Zira böyle bir ibadetin bir apartman dairesinde yapılması sıkıntılara sebep olabilir. Onlarca insanın Allah'a yalvarırken çıkardığı ses ve gürültü, Zâkirlerin sesli olarak söylediği deyişler, apartman sakinlerini rahatsız edebilir.

Nefsin eğitiminde en önemli görev talibe düşmektedir. Zira nefsini eğitecek olan odur. Pir ona bu konuda rehberlik eder, yol gösterir. Musahip kişiye, yol kardeşi manevi destek verir. Ceme katılan canlar birbirlerinden etkilenerek kâmil insan olmaya gayret gösterirler. Cemde söylenen deyiş ve duazlar da bireyin arınmasına ve düşünmesine vesile olur. Hz. Hüseyin için söylenen mersiyele gözyaşı döken canlar, ruhsal yönden olgunlaşırlar. Ehlibeyte muhabbet duyma, peygamber aşkı, Allah sevgisicem erenlerinin kalplerini yumuşatır. Cemde yapılan hizmetlerin her birisi, nefsin eğitiminde talibe bir mesaj verir, onun gönlünü arıtmasına ve temizlemesine yardım eder.

c) Musahiplik kurumunda nefsin eğitimi

Musahiplik, Alevi toplumunda yol kardeşliği anlamına gelir. Farklı anne ve babadan doğmuş olan bir başkasıyla kardeş olma arzusu, nefsin terbiyesinde önemli bir aşama olarak görülür. Kurumun ilk gayesi, mensuplarını dinî ve ahlaki açıdan denetlemek ve bir kardeşin değerinin eksiklerini gidermesine yardımcı olmaktır (Bulut, 2013: 114). Yol kardeşi olmak için önce pir huzurunda ikrar vermek gerekir. Bu bir dini törenle yapılır ve Fetih suresinin 10. ayeti okunur. Allah bu ayette, Hz. Muhammed'e "Habibim sana el vermiş olanlar bana el vermiş sayılır" buyurmaktadır. Alevi inancında pir, peygamber soyundan olup peygamber vekili olarak görülür (Vaktidoldu, 2011: 32). Musahiplik kavline girenler ölünceye kadar bu ahitlerine sadık kalırlar. Musahip kişinin birisi düşkün kaldığında (toplumdan dışlanma) diğeri de kalır. Bu bakımdan nefsin terbiyesi konusunda, bunların birlikte çaba sarf etmeleri gerekir. Musahip kişiler, namus dışında her şeylerini birbiriyle paylaşır. Birbirinin derdine derman, yarasına merhem olacak şekilde, mallarının yanında acılarını da paylaşırlar (Bayrak, 2015: 32). Musahip kişilerin çocukları birbiriyle evlenemezler. Musahip musahibin evine

destursuz girip çıkabilir. Zira musahip kardeşinin hanımı bacısı, onun çocukları kendi çocukları sayılır. Muhasip olmak, nefsin eğitiminde önemli bir aşamadır. Musahiplik, ortaklaşa üretip-tüketen, eşitlikçi ve sevgi birliğinde temellendirilmiş paylaşımcı bir düzeni işaret eden bir kurumdur (Kaygusuz, 2018). Bu aşama, nefsin kâmile düzeyinde eğitilmesi anlamına gelir. Dördüncü kapı içinde, Hakikat mertebesine ulaşmayı gerektirir. Diğer taraftan musahip olmak, “Alevilikte Yedi Farz” içinde beşinci farzdan birisi olarak değerlendirilir (Gül, 1969).

d) Alevi sosyal yaşamında nefsin eğitimi

Alevi sosyal yaşamında; üç sünnet-yedi farz, eline-diline-beline sahip olma, görülme-sorulma, rızalık, düşkünlük, tecella-temenna gibi kavramların önemli bir yeri vardır. Bunlar sosyal hayatın bir parçası, yaşam biçiminin ana unsurlarıdır. Üç sünnet ve yedi farz hem yolu-erkânı koruma hem de talibin nefsini temizleme amacı güder (Gül, 2014:123). Üç sünnete uyan talip, her zaman Allah'ı zikreder. Kalbinde kin-kibir barındırmaz ve Hak sohbetini can kulağı ile dinler. Bir anlamda üç sünnete uyan nefsinin mutmaine düzeyinde eğitilmiş olur. Yedi farza uygun yaşayan birisi, ibadetini gizli yapar, Haktan canını esirgemez ve bu dünyaya değer vermez. Pirini bilir ve onun huzurunda verdiği tövbesine sadık kalır. Musahip olma ahdinin gerekleri yerine getirir ve büyüğünü bilir. Büyüğüne saygılı olankendini yüksekte görmez, yani özünü fakir görür. Mürşitten taç giyinmenin batın bir manası vardır. Bazı tarikatlarda tâc, hırka ile birlikte giyilir. Pirin mürşide tâc giydirmesinden maksat ona bütün iyi huyları aktarmasıdır (Pakalın, 2004: 371, Atasoy, 2005: 154; Maden, 2011: 66). Bu manada üç sünnet ve yedi farz, nefsin son aşamaya kadar eğitimini gerektirir.

Alevi toplumunda eline, diline ve beline sahip olma kuralı ana düsturdur. Pirin huzuruna gelen talip bunlardan sorguya çekilir. Aynı zamanda görülme-sorulma işleminden sonra dede, talibe telkinlerde bulunurken; *elin ile koymadığını alma, gözün ile görmediğini söyleme, giybet eyleme, nam-ı harama bakma* gibi nasihatlerde bulunur. Bunlara uyulmamış ise, kişi düşkün kalır. Yani bu kişi toplumun dışına itilir. Her Alevi birey yılda bir defa bu görgü ve sorgudan geçer. Bulunduğu çevredeki insanların ondan razı olup olmadığı sorgulanır. Başkalarının hakkını gasp etmiş ise, bunları iade etmesi istenir. Aksi halde bu kişi düşkün bırakılır. Görülme ve sorulma işi bir dini törenle yapılır. Pir önünde secdeye varan talip, günahlarının bir muhasebesini yapar. Yani kendi özünü dara çeker. Aynaya bakıp kedisini seyrettiği gibikusurlarını görür. Hadis-i Şerifte belirtildiği gibi, “ölmeden önce ölür.” Onlar nefsi arzularını hayatta iken terk etmeyi başaran, Allah'ın küllî iradesine tâbi olanlardır (Başar, 2006). Alevi sosyal hayatında yer alan bu uygulamalar, nefisle mücadele konusunda bireye önemli kazanımlar sağlar. Tecellâ (Hakk'ı insanda görme) ve temennâ (insanın cemaline bakarak selamlama) kavramlarının da Alevi toplumunda önemli bir yeri vardır. Ceme giren bir kişi, cemde bulunan canları selamlar ve onlarla birebir görüşür. Bu görüşme sonucunda anlaşılır ki cem erenleri birbirinden razıdırlar.

e) Âşıkların sözlerinde nefsin eğitimi

Alevi toplumunda âşıkların sözleri, nasihat niteliği taşır. Bu deyiş ve nefesler yazılı kaynak olarak kabul edilir. Alevilikte, “Gökten yüz dört kitap indi. Bunların dördü âşikâr oldu (Tevrat, zebur, İncil Kur'an), yüzü ise âşıklara sır olarak verildi” inancı vardır. Âşıklar deyişlerinde bu yüz kitabın içindeki sırları zikrederler. Ancak her âşığın sözüne itibar edilmez. Âşığın

kelamına bir sınırlama getirilmiştir. İmam Cafer Buyruğunda, “Ey arif, bir âşığın kelamını işitince, eğer Kur’an’a mutabık gelirse ol âşık hakikidir. Eğer tamam gelmezse mecazdır. Sözüne amel yoktur” denilmektedir (Vaktidoldu, 2011: 43).

Alevi inanç sisteminde, Hacı Bektaş Veli ve Yedi Ulu Ozanın önemli bir yeri vardır. Bu çalışmada Hacı Bektaş Veli ve yedi ulu ozandan bazı örnekler verilmiştir (Antoloji, 2017).

Yalan söyler kov gıybetten geçmezsün
Yersin haram, hiç helali seçmezsün
Kesilir nefesin su da içmezsün
Akan çaylar senin olsa ne fayda

Pir Sultan Abdal

Sakın bir kimsenin gönlünü yıkma
Gerçek erenlerin sözünden çıkma
Eğer insan isen ölmezsün korkma
Aşığı kurt yemez uçta değildir

Hacı Bektaş Veli

Hatây’ı ümidim kesmezim Hak’tan
Bizi var eyledi o demde yoktan
Balçığımız yoğurmuştur topraktan
Türabıyım yerde bittim ezelden

Şah Hatâyı

Nefsin idrâk etmeyen Rahman’ı bilmez kim durur?
Nakş-ı zatın bilmeyen insanı bilmez kim durur?
Virani

Canım gideli besî zamandır
Cismimdeki şimdi özge candır

Fuzuli

Sofu oldur gördüğünü kotara
Nefs-i emmare’den kendin kurtara
Hayır, hizmet edip Hakka yetire
Müminler, Kur’an ezber-i Ali’dir

Kul Himmet

Alevi-Bektaşî edebiyatında nefis ve gönül eğitimine ilişkin birçok örnekler bulmak mümkündür. Alevilerin bağlamaya “Telli Kur’an” demelerinin altında yatan gerçek bu anlayıştan kaynaklanmaktadır. Gerçek âşıklar Hakkın kelamından başka bir şey söylemek istemezler. Yedi ulu ozanın kendi divanlarında konuyla ilgili başka nefesler bulunmaktadır.

Sonuç

Alevi toplumunda gönül eğitimi konusuyla ilgili kaynaklar incelendiğinde, Sünni İslam'a göre bazı farklı uygulamaların hayata geçirildiği görülmektedir. İslam inancına inanan insanlar arasında, itikatta benzerlik olmasına rağmen ibadet ve toplumsal yaşayış (ahlak) konusunda bazı farklılıkların olduğu bir gerçektir (Gül, 2014). Sünni inançta "nefsin terbiyesi" olarak zikredilen eğitim, Alevi inancında daha çok "gönül eğitimi" olarak algılanmakta ve gönül eğitiminde farklı bir çizgi ve yaklaşım izlenmektedir. Bu yaklaşımların birçoğu, Sünni inancın (Ehli Sünnetin) kabul etmediği ve mekruh saydığı uygulamalardır. Sünni inanca göre, Ehli Sünnet dışındaki uygulamalar genellikle sapkınlık olarak nitelendirilmektedir. Hâlbuki İslam dini içinde yer alandığı mezheplerin, amelî ve ahlakî konularda farklı yorumlarının da dikkate alınması gerekir. İslam dininin bir hoşgörü dini olduğu unutulmamalıdır.

Alevi toplumunda gönül eğitimine kaynaklık eden kurumların başında, Hacı Bektaş Veli öğretisi, üç sünnet-yedi farz, düşkünlük, görülme-sorulma, rızalık (insanların birbirinden razı olması), tecellâ-temennâ gibi kavramlar gelmektedir. Ayrıca cem ibadeti ve burada söylenen deyiş ve duazlar, dedelerin yapmış olduğu nasihatler, gönül eğitimine zenginlik katan uygulamalardır. Bu manada, söz konusu kurumlara etkililik kazandırmanın ve bu kurumların işlevsel olarak görevlerini devam ettirmesinin gönül eğitimine ve dolaylı olarak toplumsal hayatımıza kadar önemli katkılar sağlayacağı çok daha iyi anlaşılmaktadır.

Alevi inanç sistemini düzenleyen, başta kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim olmak üzere, Makâlât, İmam Cafer Buyruğu, Yedi ulu ozanın deyişleri gibi yazılı kaynakların da gönül eğitimine önemli katkılar sağladığı bilinmektedir. Bundan başka, bazı ocakların kendi talimleri için hazırlamış olduğu erkân-namelere gönül eğitiminde önemli yer tutar. Ancak gönül eğitimi, kişinin kendi kendisini disipline etmesine yönelik bir eğitim olup, nefsin sıkı kontrolünü gerektirir. Böyle bir eğitimi başarıyla tamamlayabilmek için Allah'ın velî kullarına uymak gerekir. Bir yüksek lisans veya doktora öğrencisinin "Danışman" olmadan lisansüstü eğitimini başarı ile tamamlaması ne kadar zor olursa, bir talibin de pirsiz ve mürşitsiz sırrı hakikate ermesi o kadar zor olacaktır.

Bu açıklamalara dayanarak, insanın nefsi ile karşı karşıya bırakılmasının zor bir imtihan olduğu aşikârdır. Her sınava şüphesiz iyi bir hazırlık yapmak gerekir. Herkes böyle bir sınava farklı biçimde hazırlık yapabileceği gibi, farklı çözüm yolları da izleyebilir. Bu teorik çalışma, İslâm inancına mensup kişilerin, İslamiyet'in farklı bir yorumu olan Alevi-Bektaşî inancında yer alan kurum ve uygulamaların gönül eğitimine ne kadar önemli katkılar sağladığını anlaması bakımından önemlidir. İnançları eleştirir ve sorgularken, onların sadece ibadet yönüne bakmak yerine, toplumsal hayatımıza sağladığı katkıları da ele almak ve onları bu yönüyle de değerlendirmek yararlı olacaktır. Zira ibadet kul ile Allah arasındadır ve onun sevabını tartmak ve değerlendirmek Allah'a mahsustur. Diğer taraftan gönlü zengin insanlarla bir arada yaşamak ise, toplumsal hayatımıza bu dünyada önemli katkılar sağlar. Bu yönüyle daha önceliklidir. Her ne hikmetse bir kısır döngü içinde, insanlarda daha çok amelî yönden değerlendirilmekte, gönül eğitimi ise son sıralara bırakılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, H. (2013). *Kur'an'a Göre Nefis Eğitimi* (1, baskı), İstanbul: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Albayrak A. (2015). Alevi-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme, *Süfi Araştırmaları*, 6, 21–37.
- Arslanoğlu, İ. (1999). Dede Mustafa Güvenç ile Söyleşi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 9, 41–64.
- Aydın, H. (1976). *Muhâsibî'nin Tasavvuf Felsefesi*, Ankara.
- Bağçeci, Muhiddin (1987). Ruhun Muhtaç Olduğu Şey İmandır. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (4), 179 – 209.
- Bayraklı, B. (1997). *İslam'da Eğitim*, (6. Baskı), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Bloom, B. S ve David R. K. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals, by a Committee of College and University Examiners*. Handbook I: Cognitive Domain. New York, Longmans
- Bulut, H. İ. (2013). Alevi-Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak “Musahiplik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 65, 101–118.
- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayınları.
- Coşan, E. (1996). *Makâlât*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çelik, H. (2016). Alevilik ve Bektaşilikte gönül eğitimi. *Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1, 83-100.
- Çetinkaya, B., A. (1999). Bir Anadolu Ereni Hacı Bektaş-ı Velî: Hayatı, Eserleri ve İnsan Anlayışı, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 345-356.
- Dodurgalı, A. (1998). Nefs ve Eğitimi, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 5, 75–82.
- Dorman, E. (2017). *Kendini Kınayan Nefis*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Eşrefoğlu R., A. (1971). *Müzekkin Nüfûs*, İstanbul: Arslan Yayınları.
- Gül, S. (1969). *12 İmam Övgüsü*. İstanbul: Dilek Matbaası.
- Gül, İ. (2014). İtikat, Amel Ve Ahlak Bağlamında Alevi-Bektaşî ve Sünnî İnançların Karşılaştırılması. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 8, 117–130.
- Günel, T. (2015). İnsan, Nefs, Ruh, Akıl, *Kelam Araştırmaları*, 13 (1), 553–560.

Güzel, A. (2009). Hacı Bektaş Veli'nin Tarihi Kişiliği ve Türk Kültürü Üzerindeki Etkileri, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu* kitabında (ss.27-44), Üsküp: Gazi Üniversitesi.

Kâşâni, A.(2004). *Tasavvuf Sözlüğü*(çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık,

Kaval, M. (2011). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Nefis Kavramı, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 149–163.

Korukcu, A. (2010). Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Ahlak Eğitimi. *Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi 1. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu* bildirileri kitabı içinde (ss. 825-844), Çorum: Hitit Üniversitesi.

Kotku, M., Z. (2013). *Nefsin Terbiyesi*, İstanbul: Server İletişim.

Kuşeyri, A. (1990). *Er-Risâletü'l-Kuseyrî Fî İlmi't-Tasavvufi*(2. Baskı), Beyrut.

Kutub, Seyyid (1991). *Fî Zilâl-İl Kur'ân*, Cilt I (çev. S. Uçan ve V. İnce), İstanbul: Dünya Yayınları.

Mehmedoğlu, A., U. ve Hazinoğlu, B. (2015). Muhammed İkbâl'in Nefs Anlayışı, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 11–31.

Mevlânâ (1990). *Mesnevi*, (çev. Ç. İzbudak), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Müslim (1998). *Ebü'l-Hüseyin El-Kuseyri En-Nisaburi Müslim B. El-Haccac, Sahihu Müslim*, Riyad, Bey tül el-Efkareddevliyye'

Özbay, A, ve Reça, Ö. F. (2010). Hz. Ali'nin Liderlik Sırları ve Hitabet Sanatı, İstanbul: Tutku Yayınevi.

Özcan, H. (2002). Türk Kültüründe Hoşgörü ve Örnek Bir Tip Olarak Alevî/Bektaşî Hoşgörüsü, *Doğu-Batı Bağlamında Uluslararası Türk Dili ve Kültürü Konferansı*, Bulgaristan.

Sarıkaya, S. ve Ünlüsoy, K. (2009). Hacı Bektaş-I Veli'nin İnanç Dünyasında Hz. Ali ve Ehli Beyt, *Doğumunun 800. yılında Hacı Bektaş Veli Bilgi Şöleni*, Hacı Bektaş Nevşehir.

Seyhan, A., E.(2014). Ebu'l-Hasan El-Harakânî'nin Nefis Tezkiyesine Yaklaşımı, *Harakani Dergisi*, 1, 1–32.

Şahiner, M. (2014). İbn Sînâ'da İnsanın Varlığa Dair Bilgisinin Nefsin Yetkinliğiyle İlişkisi. *Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 103–118.

Tarhan, N. (2009). *İnanç Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

TDV (2007). *Makâlât*. (Haz. A. Yılmaz, M. Akkuş ve A. Öztürk), Ankara: Türk Diyanet Vakfı

- Vaktidoldu, A., A. (2011). *İmam Cafer-İ Sadık Buyruğu*. (17. Bas.), İstanbul: Can Yayınları.
- Varlık, A, A.(1996). *Hanedan-I Ehl-İ Beyt Neden Hor Görüldü?* İstanbul:Can Yayınları.
- Yağmur, S. (2012). *Aşk'a Yolculuk Veysel Karâni* İstanbul: Destek Yayınları
- Yazır, E., M., H. (1992). *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sadeleştirilmiş baskı), X.Cilt, İstanbul: Azim Dağıtım.
- Yıldız, A. (2007). *İmam Gazzâlî'ye Göre Nefis ve Nefis Eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

İnternet Kaynakları

- Hulusi, A. (2013). Müminin Kalbi, Allah'ın Arşı 10 Ocak 2018 tarihinde <http://okyanusum.com/haber/muminin-kalbi-allahin-arsi/> adresinden erişildi.
- Ardıç, N. (2014). İrfan Sofrası, (Tasavvuf serisi 14; II. basım), 10 Ocak 2018 tarihinde <http://www.terzibaba.com/kitaplar.pdf/14.irfanmektebiyeni.pdf> adresinden erişildi.
- Antoloji (2018). Âşıklardan Şiirler. 17 Ocak 2018 tarihinde <https://www.antoloji.com/fuzuli/?sayfa=9> adresinden erişildi.
- Artıran, N., H. (2012). Az Yemek, Az Uyumak ve Az Konuşmak, 25 Ocak 2018 tarihinde <http://www.derindusunce.org/2012/04/13/az-yemek-az-uyumak-ve-az-konusmak/> adresinden erişildi.
- Başar, A.(2006). Ölmeden Önce Ölüünüz! Hadis-İ Şerifi Nasıl Anlaşılmalıdır. 15 Ocak 2018 tarihinde <https://sorularlailamiyet.com/olmeden-once-olunuz-hadis-i-serifi-nasil-anlasilmalidir> adresinden erişildi.
- Kaygusuz, İ. (2018). Musahiplik, 15 Ocak 2018 tarihinde <http://www.ismailkaygusuz.com/419/550/288-Musahiplik.pdf> adresinden erişildi.
- Nurefşan İslam Arşivi (2011). Tasavvufta Ruh ve Ceset Kavramı. 10 Ocak 2018 tarihinde <http://brbuketnur.blogspot.com.tr/2011/09/tasavvufta-ruh-ve-ceset-kavrami.html> adresinden erişildi.
- Şatıroğlu, V. (2017). Beni Hor Görme Kardeşim. 15 Ocak 2018 tarihinde <https://www.antoloji.com/beni-hor-gorme-kardesim-siiri/> adresinden erişildi.
- TDK (2018). Akıl, Tasavvuf. 10 Ocak 2018 tarihinde, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts adresinden erişildi.